शब्दमा० तं हि जले पातयित्वा चालनेन नौकां चालतीति तस्य तथात्वम् । स्वार्थे क । तत्रार्थे अमरः ।

केन्दु पु० ईषत् इन्दुरिव कोः कादेशः । १तिन्दुकवृक्षे शब्दरत्ना० । संज्ञायां कन् । (गाव) गालवृक्षे । "लघुद्वयं विरामान्तं ताले केन्दुकसंज्ञके" इति संगी०दा० उक्ते २तालभेदे पु०

केन्दुवाल पु० के जले इन्दोरिव अर्द्धेन्दोरिव वालश्चलनमस्य । अरित्रे (हाल) इति ख्याते नौकाचालने काष्ठभेदे । "अरित्रशब्दः केन्दुवालवाचकः" यजुर्वेददीपः

केन्दुविल्व पु० गीतगोविन्दग्रन्थकारकजयदेवनिवासे ग्रामभेदे (केन्दुली) "केन्दुविल्वसमुद्रसम्भवरोहिणीरमणेन" (जयदेवेन) गीतगो० ।

केन्द्र न० "वृत्तस्य मध्यं किल केन्द्रमुक्तम् । केन्द्रं ग्रहोच्चान्तरमुच्यतेऽतः । यतोऽन्तरे तावति तुङ्गदेशाच्चीचोच्च वृत्तस्य सदैव केन्द्रम्" शि०सि०गोलाध्यायोक्ते १वृत्तक्षेत्रस्य मध्यस्थाने २ग्रहाणामुच्चस्थानान्तरे च । तदानयनप्रकारः तस्य समविषमादिसंज्ञाभेदौ च सू०सि० रङ्गनाथाख्यां दर्शितौ यथा

"ग्रहं संशोध्य मन्दोच्चात् तथा शीघ्राद्विशोध्य च । शेषं केन्द्रपदं तस्माद्भुजज्या कोटिरेव च" सू० । "ग्रहं राश्यादिकं मन्दोच्चात् प्रागानीतस्वकीयराश्यादिकं मन्दोच्चभागात् संशोध्योनीकृत्य शीघ्रात् प्रागानीतराशयादि शीघ्रोच्चात्, चः समुच्चये ऊनीकृत्य शेषं राशयात्मकं तथोच्चसम्बन्धेन केन्द्रं मन्दोच्चाद्धीनो ग्रहो मन्दकेन्द्रम् । शीघ्रोच्चाद्धीनो ग्रहः शीघ्रकेन्द्रं भवतीत्यर्थः । तस्मात् केन्द्रात् पदं राशित्रयात्मकं विषमं समं पदं ज्ञेयम् । त्रिराशयन्तर्गतं चेत् प्रथमं विषमं पदम् । ततःषड्राशयन्तर्गतं चेत् तदूनं केन्द्रं द्वितीयं समं पदम् । ततो नवराशयन्तर्गतं चेत् षड्ऊनं तृतीयं विषमं पदम् । ततो नवोनं चतुर्थं पदं सममित्यर्थः । तस्मात् पदाद्भुजस्य ज्या कोटिः कोटेर्ज्या । चः समुच्चये । एवकारात्तदाकारद्वयं साध्यमित्यर्थः । अत्रोपपत्तिः । उच्चस्थानाभिमुखसमुच्चदैवतैर्ग्रहाणामाकर्षणोक्तेरुच्चाद्ग्रहः कियदन्तरेणेति ज्ञानार्थमुच्चहीनो ग्रहः केन्द्रमुच्चग्रहणवशात् तदाख्यम् । तत्र भगवता स्वेच्छया ग्रहादुच्चं यदन्तरेण तत् केन्द्रं कृतम् । उभयथा भुजकोट्योस्तुल्यत्वात् । द्वादशराशयद्धिते वृत्ते उच्चस्थानाच्चतुर्विभागात्मक एकैको भागो राशित्रयात्मकः पदसंज्ञः । अधोच्चस्थानाद्ग्रहः कस्मिन् पदेऽस्तीति शून्यत्रिराशयोनं केन्द्रं कृतं, ज्ञानां पदान्तर्गतत्वात् । ग्रहाधिष्ठितपदाद्भुजज्याकोटिज्ञयोर्ज्ञानम् । तच्च ग्रहाणां राशंशकलाविकलादिस्थितिज्ञानार्थं स्पष्टताकरणसाधनं तत्रैव प्रसिद्धम्" रङ्ग० ।

एतत्साम्यात् लग्नावधिकद्वादशराशिषु त्रिराशयन्तरस्थानरूपे लग्नचतुर्थसप्तमदशमस्थानरूपे२स्थानचतुष्के । "लग्नाम्बुद्यूनकर्माणि केन्द्रमुक्तञ्च कण्टकम् । चतुष्टयञ्चात्र खेटो बली लग्ने विशेषतः" ज्यो० त० । केन्द्रगतग्रहबलञ्च बलशब्दे वक्ष्यते । केन्द्रगतग्रहवशादायुस्तु केन्द्रायुरित्यभिधीयते तच्चाकरे द्रष्टव्यम् । "आप्रोक्तिमगते चन्द्रे केन्द्रस्थे सुरपूजिते । योगः केन्द्र इति ख्यातो यातुरिष्टार्थसिद्धिदः" ज्योतिषोक्ते श्यात्राशुभयोगभेदे पु० । केन्द्रं स्थानत्वेनास्यस्य इनि । केन्द्रिन् तत्स्थे ग्रहे

केप चालने भ्वा० आत्म० सक० सेट । केपते अकेपिष्ट । क्वदित् केपयति ते अचकेपत्-त । प्रनिकेपते

केपि त्रि० कु+पू-इन् पृषो० । "पुनाति कर्म्म कुत्सितं दुष्पूयं भवतीति" निरुक्तोक्ते निन्दितकर्म्मणि । "न ये शेकुर्यन्त्रियां नावमारुहमीर्मैव ते न्यविशन्त केपयः" ऋ० १०,४४,६, "केपयः कुत्सितपूयकर्म्माणः" भा० ।

केमद्रुम पु० ज्योतिषोक्ते योगभेदे । स च योगः जातकपद्धतौ फलभङ्गभ्यां सहितोदर्शितोयथा । "शीतांशोर्धनगैर्भवेद्धि सुनफा रिपुफस्थितैः साऽनफा । युग्मस्थैरविवर्जितैर्दुरधरा केमद्रुमोऽतोऽन्यथा" । तत्फलम् "नृपतेर्गजजातोऽपि केमद्रुमभवोनरः । मलिनो दुःखितो नीचो निःस्वोदासः खलोभवेत्" तद्भङ्गस्तु तत्रैव "चन्द्रे केन्द्रगतेऽथवा ग्रहयुते सर्व्वैश्च दृष्टे विधौ सर्व्वैः कण्टकसंस्थितैर्ग्रहयुतैः केमद्रुमोनेष्यते । लग्नाद्विधोर्वा दृष्टिस्थैः शुभैः सर्व्वं शुभं फलम् । द्वाभ्यां मध्यं तथैकेनाल्पं चेच्चास्ति दरिद्रता"

केमुक पु० के मूर्द्ध्नि अमयति अम-रोगे उक अलुक् स० । (केँउ) १वृक्षभेदे । २कन्दशाकभेदे न० भावप्र० । "केमुकं कुटकं पाके तिक्तं ग्राहि हिमं लघु । दीपनं पाचनं हृद्यं कफपित्तज्वरापहम् । कुष्ठकासप्रमेहास्रनाशनं वातलं कटु" । तत्र तद्गुणाउक्ताः तत्फलन्तु हविष्ये वर्ज्जम् "फलं केमुकवर्ज्जितम्" स्मृतेः ।

केयूर पु० के बाहुशिरसि याति या-ऊर किच्च अलुक् समा० । (बाजु) (ताड़)१बाहुभूषणे अमरः । "विदूरे केयूरे कुरु करयुगे रत्नवलयम्" सा० द० "केयूरबन्धोच्छ्वसितैर्नुनोद" रघुः । २रतिबन्धभेदे पु० स च द्विधा । "स्त्रीजङ्घे चैव